

ՍՐԻՆԳ

ՆՐԱԽԱՅՐԻՔ

1882-1887

I-4

Ա. Ս.

47713

47714

47715

29549

Մ. Մարտիրոս

7. Եօրս Է

Կ. Բրյուսովսկի 43

Վեպրեսի

1887-1888

1887-1888

Д.

БЕ

свѣт.

на рус-

2955

29579

57m

ՍԻՐԵԼԻ ԸՆԹԵՐՑՈՂ

Առաջարկելով ձեզ «Երախայրիք»-ի առաջին գիրքը, իմ կողմից ոչինչ չունիմ ասելու. թող գիրքը վկայ լինի, թե որքան ջանք է գործ դրուած իր վրայ: Մի քանի տարիներ աշխատելով զանազան հանգէսների մէջ, այժմ վստահանում եմ իմ հոտուածները առանձին գրքոյկներով լոյս ընծայել: Գուցէ այդ քայլն ևս չանէի, եթէ իմ բարեկամները չը խրախուսէին, չը յորդորէին ինձ: Քաղցր է ինձ համար այստեղ լիշատակել, որ իմ բարեկամները ամեն կերպ աշխատեցին «Երախայրիք»-ի տպագրութեան համար:

«Երախայրիք»-ը չորս գրքոյկներից է բաղկանում և պէտք է լոյս տեսնի տարուայ չորս եղանակներին. I գիրքը՝ գարնանը թէև ուշ է լոյս տեսնում, սակայն միւսները իրանց ժամանակին լոյս կը տեսնեն. II-ը՝ ամրանը շուտով սրան կը հետևի և միւսները ըստ կարգին—III-ը աշնանը և IV-ը ձմրանը:

«Երախայրիք»-ը մանուկներին է պատկանում. թէ որքան աշխատել եմ նրանց հասկանալի լինելու, այդ նրանք իրանց դէմքի գծերով կ'արտայայտեն, թէև տողերիս գրողն էլ ոչ սակաս առիթ է ունեցել նրանց սրտի, զգացմունքների հետ խօսալու: Իսկ մեր մեծապատիւ մանկավարժները թող մի փոքր ներողամտութեամբ վերաբերուեն դէպի իմ աշխատութիւնը. նա իմ երախայրիքը—առաջի պտուղն է և, գուցէ, կարող է փշուր-փշուր լինել. նրա մատղաշ կազմը...

ՀԵՂԻՆԱԿ

ԱՐՁԱԼՈՅՍ

ըշալոյսը հէնց որ ընկաւ
Բարձր լեռան գագաթին՝
Ամբողջ գիւղը իսկոյն շարժուեց—
Աթափեցրեց ամենին :

Մէկը վազեց, բաղը ջրեց,
Մի ուրիշը շտապով՝
Գնաց արտին ակն տուեց
Ու տուն դարձաւ խնդալով:

Տաւարածը տաւարն տարաւ
Սիրուն կանաչ արօտներ,
Հովիւրն էլ շուտով հօտը
Քշեց ծաղկոտ բլուրներ:

Վեր թռաւ տեղից հարսը
Կուժը ուսեց, ջուր բերեց:
Երբ որ տունը սրբեց պրծաւ՝
Իլիկն առաւ ու մանեց:

Ճախարակը բռբռացրեց XX
Տնքտնքալով մեծ տատը.
«Ես էլ վեր կենամ, բան կ'շինեմ»,
Աչքերը ճմուռեց մեծ պապը:

Իսկ ով որ իրայ վախտին
Վեր չը կացաւ ու քնեց,
Նրա ձին թոկը կտրեց, փախաւ,
Տիրոջը «ղօ՛ւով» արթնացրեց...

ՅԵՂԻՆԷ ԵՒ ՆԱՐԳԻԶ

Ա.

որեքշաբթի էր. Համբարձման նախընթաց օրը: Գիւղական մանուկները մէջ մի անսովոր շարժումն էր նկատւում: Նրանք մէկ այս, մէկ այն ընկերոջ տուն մօտն էին խռնվում, սենեակներ տնտղում, ուրախ-ուրախ ծափ տալիս, խորհրդակցում: Նրանք յարմարաւոր սենեակի էին ման գալիս, որ միւս օրը այնտեղ հաւաքուեն «ջան-գիւլումի» — «վիճակի» տան, իրանց ձեռով կերակուրները պատրաստեն: Բայց ո՞վ կը տար նրանց բրինձ, իւղ, ձու, որ իրանց «ջան-գիւլումը» սարքէին: Նրանք դրա մասին չէին էլ մտածում, բաւական էր, որ մի փունջ ծաղիկ տանէին մէկի տուն և տան տէրը պատրաստ էր իր ունեցածից մասն հանել նրանց: Ով կով ունէր՝ կաթն էր տալիս, ով բրինձ՝ բրինձ, իսկ ձուն սովորական էր, ոչ ոք չէր խնայում: Կային այնպիսի հարուստներ, որ փող էին տալիս: Մանուկներն այդ փողով փլաւի համար իւղ էին առնում:

Ուրախ, զուարթ էին մանուկները. իրանց «վիճակի» սենեակը սրբոտում էին, մաքրում, ջուր բերում շաղ տալիս. ոչ մէկը չէր ուզում ծուլանալ: Թէև շատ վաղ էր և մանուկ արեւը

նոր էր իր թռչկան ճառագայթները արձակել, բայց գիւղական մանուկները բոլորն էլ վեր էին կացել: Ախր «վիճակի» տօնը նրանց սրտի նման պարզ է, անարատ. նրանք ծաղիկներ պիտի քաղէին, ծաղիկներ պիտի բաժանէին «խաչմերուկ» փնջած: Օ՛, ծաղիկներ քաղելն ու սար ու ձորով չափչփելը պար գալուց շատ հեշտ է: Ահա մանուկները կռիւ սկսեցին, լեզուի կռիւ. մէկ մէկու սկսեցին «տնազ անել» թէ՛ դու վախկոտ ես, չես կարող հեռու լեռներից լաւ ծաղիկներ բերել, միւսը թէ՛ մենակ ճանապարհդ կը կորցնես, անտառում կը մնաս, գայլերը գլուխդ կ'ուտեն և այլ այսպիսի սրախօսութիւններ, որոնք վերջանում էին «փառ-փառ» ծիծաղով: Տղայ ու աղջիկ իրար հետ էին և իբրեւ փոքրիկներ ի միասին պէտք է «վիճակի» տային:

Մանուկները թողեցին իրանց կռիւները և պատրաստուեցին ծաղիկներ քաղելու գնալ: Ուրախ-ուրախ վազեցին ամենքը մի կողմով: Մէկը դաշտը վազեց, միւսը լեռու, երրորդը ձորը, միւսներն էլ իրանց ուղեցած տեղերը: Նրանք իրար մօտ պարծենում էին թէ՛ ես ամենից լաւ ծաղիկները պիտի ձարեմ, բոլորը նարգիզ ու յասմիկ պիտի բերեմ, միւսը թէ՛ ես շուշան ու մեխակ, մանիշակ պիտի բերեմ — չը նայելով որ այդ ժամանակ կապտաչեայ

մանիշակը գարնան գալուստը խմացնելով, հրա-
ժեշտ էր տուել աշխարհքին:

Սիրուն Հեղինէն էլ այդպիսի մի անմեղ
նախանձից դրդուած թռչկոտալով սար ու ձոր
վազեց: Մէկ այս տեղից էր ծաղիկ քաղում,
մէկ այն «ծմակից» և իրան իրան խօսալով
աւելի հեռուն գնում:

Արևը ամպի տակն էր մտնում, կրկին
դուրս գալիս, ամպը բռնում էր նրան՝ երեսը
ծածկում, բայց նա չէր համբերում և կրկին
դուրս էր պրծնում: Օրը հով էր և մեղմ
քամի էր փչում: Հեղինէի խոպոպիկ մազերը
երեսը ծածկել էին, քամին ո՛ր չէր փչո՛ւմ,
փռփռում էին նրա մազերը, կարմիր այտերը
բացում, կրկին ծածկում, կրկին բացում: Նա
անհոգ ծաղիկներ էր քաղում, հետը խօսում,
ծաղիկներ էր քաղում, պաշում ու երգում:
Սոխակն էլ մօտի ծառից սարերի և ձորերի,
դաշտերի ու ծմակների համար սաղմոս էր
կարդում, Արարչին փառաբանում: Հեղինէն
լսում էր նրան և ինքն իրան ասում. «Բիւ-
բիւն է խօսում... ինչ լաւ է ծլվում: Հայ-
րիկն ասում է, որ բիւբիւլը ամենից լաւ է
երգում: Բայց նրան չեն բռնում, նա վան-
դակում չի կենում, սիրտը ճաքում է. նա
վարդ է սիրում և առանց նրա նստում, սուգ
է անում»...

Բ.

Արևը մօտեցել էր իր մուտքին, արդէն
ձորակներում մութը քիչ-քիչ տիրապետում
էր: Հեղինէն ցնծալով նստեց և ծաղիկները
մէկ մէկ կողովից հանում էր, աւելորդ մասե-
րը կտրատում, տեսակները իրար հետ դնում:
Նա ամեն տեսակից էլ քաղել էր. նա հա-
ւատացած էր, որ իր ծաղիկներն ամենից լա-
ւը կը լինին, ամենն էլ կը գովեն իրան:

— Այս յասմիկ է, այս շուշան, այս նու-
նուֆար, այս մեխակ, այս յափրուկ, այս այն...
այս այն... այնքան ծաղիկների տեսակներ կա-
յին, որ նա չփոթուեց, շատի անունը իսկի
չէր էլ իմանում:— Իսկ նարգիզ, նարգիզ...
վա՛ւ չը կայ, չեմ քաղել, ասաց նա և վեր
թռաւ տեղից:

Հեղինէն ծաղիկները հաւաքեց կողովի մէջ
և վճռեց մինչև նարգիզ չը գտնի, տուն չը
դառնայ: Նա ուրախ, զուարթ վազեց նար-
գիզ գտնելու: Շատ քիչ տարածութիւն էր
անցել և ահա մի քարոտ բլրի վրայ անթիւ
նարգիզի թփեր նկատեց. միայն գժուար էր
բլուրը բարձրանալ: Հեղինէն թեթեւ քայլե-
րով դէպի նարգիզները վազեց: Նա մինչև
անգամ չէր էլ մտածում դժուարութեան վրայ.
բայց բլուրը բարձրանալիս զգաց որ յոգնում

է: Նրա ոտները «սղղում» էին, քիչ ցած էր գալիս, կրկին բարձրանում էր, ցածանում, բարձրանում: Նա յոգնեց և մնաց բլուրի կրրծքին. երեսը վառվում էր, շունչը կտրվում, բայց հենց նայում էր նարգիզներին, «խելքահան» էր լինում... Հեղինեն մի քիչ հանգստացաւ թէ չէ իր բոլոր ոյժը հաւաքեց և վերջապէս հասաւ ծաղիկներին. նա թուլացած ընկաւ նրանց վրայ: «Ջաան-Ջաան, այս էլ նարգիզ», ասաց նա շնչակտուր, և ծաղիկների վառ հոտը առատութեամբ նրա քիթը, բերանն էր մտնում: Հեղինեն այդպէս թուլացած իր յաջողութեան վրայ ծիծաղում էր...

Նա նարգիզներից մի քանի փնջեր կաղմեց և սկսեց իջնել բլուրից: Այժմ նա հեշտութեամբ իջաւ: Նա նոր նկատեց, որ օրը «մթնաժողով» է, սկսեց շտապել: Ճանապարհին շուտ-շուտ նայում էր ծաղիկներին և հազար մի անմեղ մտածմունքներով ոգևորվում: Նա շատ էր հեռացել գիւղից. իր ծանօթ սարերը թողել էր և մօտեցել անտառին: Նա նայեց իր ծանօթ ճանապարհ գտնելու. բոլոր ճանապարհներն էլ անծանօթ էին, խեղճը շուարած մնաց: Եւ նա շարունակում էր ճանապարհը մեքենայաբար: Այժմ յոգնածութիւնը աւելի զգալի դարձաւ. ահագին տարածու-

տառից լավում էին գայլերի, աղուէսների գանչեր, եթէ նրանք մօտենային՝ իր և Հեղինէի դրութիւնը դժուար կը լինէր: Գուցէ ինքը պաշտպանէր, բայց վախենում էր, որ Հեղինեն արթնանար և երկիւղից ուշաթափուէր... Ահա այդ մտքերն էին, որոնց համար նա ծմրում էր... Բարեբախտաբար ամբողջ գիշերը Հեղինեն չը վարթնեց, նա շատ, շատ էր յոգնել:

Վերջապէս լոյսը բացուեց. արեւելքը ծիրանի գոյնով փողփողում էր. արեւը իր գալուստն էր իմացնում: Ամեն արարած իր առաւօտեան երգն էր հնչում, քիչ-քիչ ուրախութիւնն ընդհանուր էր դառնում: Բայց ամենից աւելի ուրախ էր Հասկուլը. նրա երկիւղը փարատուել էր և ոչինչ բանի չէր կասկածում: Հեղինեն էլ վարթեցաւ: Նա տեսնելով իրան այդպէս օտար տեղ՝ լացն եկաւ, բայց աչքը ընկնելով ծաղիկների վրայ՝ ուրախացաւ. քիչ-քիչ մտաբերում էր իր գլխով անցածը. ահա և Հասկուլը, որ ուրախուրախ շուրջը թռչկոտում էր: Հասկուլը սկսեց վազվզել և Հեղինեն նորից ծաղիկներ քաղելով հեռւում էր նրան. նա աւելի ուրախ էր: Նրանք գիւղին մօտեցան. Հասկուլը մի քանի ոստիւնով տուն հասաւ՝ նրա ետեւից Հեղինեն...

47562

54562

Մայրը ուրախական արտասուքն աչքերին
առաջ վաղեց. նրա սիրտը խօսեց, լեզուն
լռեց...

— Օհ, տես մի՛ է, մայրիկ, ո՛րքան «ջան-
գիւլիւմի» ծաղիկ եմ քաղել, բոլորը նա՛ր-
գիւլ է, նա՛րգիւլ, ասում էր Հեղինէն ծաղիկ-
ները ցոյց տալով:

Այդ օրը Հեղինէն ամենից ուրախ էր.
«ջան-գիւլիւմին» նրա բախտը այս դուրս
եկաւ.

«Ծառի տանձը քնչ ա,
Անթիւ գանձը քնչ ա.
Աղջիկը որ նարգիւլ սիրի՝
Ինքն էլ նարգիւլ ա, բա քնչա»...

1887

Ա Չ Ե Ր

վքեր են տեսնում սիրուն դաշտերը,
Գոյն գոյն ծաղկունքով զարդարած, զուգած.
— Իմ միշտ շարժուող, պայծառ աչերը:

Ո՞վքեր են տեսնում սարն ու ձորերը,
Խոտով կանաչած, վաղկան ջրով լի.
— Իմ հրաշալի, ցոլուն աչերը:

Ո՞վքեր են տեսնում լուսին, աստղերը,
Վճիտ երկնքում պայծառ փայլելիս.
— Իմ համարձակ, ուրախ աչերը:

Ո՞վքեր են տեսնում ծառն ու բոյսերը,
Ամեն բարիքով բեռնաւորած, լցած.
— Իմ թանկագին, փոքրիկ աչերը:

Ո՞վքեր են տեսնում խեղճի չորերը,
Եւ կամ հարստի շքեղ հանդերձը.
— Իմ վշտալի ջուխտակ աչերը:

Ո՞վքեր են տեսնում նեղութիւնները,
Աշխարհիս ամեն անգթութիւնները.
— Իմ արցունքով լի տխուր աչերը:

Ո՞վքեր են տեսնում յստակն ու կեղտերը,
Կամ զանազանում վատն ու լաւերը.
— Իմ հետաքրքիր, դիտող աչերը:

Բայց ո՞վքեր ինձ տուին այս աչերը,
Որ տեսնում է ամեն լաւն ու վատերը.
— Իմ հարազատ, սուրբ ծնողները:

Ո՛հ, գնամ տեսնեմ իմ ծնողները,
Ծուներ իջնելով մօտենամ նրանց՝
Եւ կուշտ համբուրեմ նրանց ձեռները:
1886

ԵՂԷԳՆԻՑ—ԱՂԶԻԿ

ՀԻՆ ԶՐՈՅՑ

Ա.

Ին ժամանակներում ապրում էր մի թագաւոր. սա ունէր մի խելօք որդի: Ուրիշ թագաւորներից շատ հարսնախօսներ էին գալիս այդ թագաւորի մօտ իրանց աղջիկը նրա որդուն տալու համար, բայց որդին միշտ չէր համաձայնվում ասելով. «Ես այնպիսի աղջիկ պիտի ուզեմ, որ ոչ մօրից լինի ծնուած և ոչ հօրից եղած»: Այդպիսով շատ թագաւորի աղջիկներ, որ նրա վրայ աչք ունէին, այդ պատասխանը ստանալով յետ էին կանգնում իրանց մտադրութիւնից:

Որովհետեւ թագաւորի որդին ամուրի էր մնում և նրա ուղած աղջիկը չէր ճարվում, թագաւորն իր մօտ կանչեց շատ իմաստունների, որ եթէ աշխարհիս երեսին գտնվում է այդպիսի աղջիկ, յայտնեն՝ որ ուզի իր որդու համար: Իմաստունները շատ մտախոհութեան մէջ ընկնելուց յետոյ յայտնեցին թէ մի ծովի մէջ՝ ավից մօտիկ մի եղէգն կայ. եթէ նրանից մի թիզ այնպէս կըտրուի, որ կտրողի ոչ մի տեղը չը թրջուի, նրան տուն բերելով մի քանի օրից յետոյ այն եղէգնը մի շատ սիրուն, ոսկէ շորեր հագած աղջիկ կը դառնայ: Թագաւորի որդին հէնց որ այդ խօսքերը լսում է, ճանապարհ է ընկնում և երկար ճանապարհորդութիւնից յետոյ հասնում է այն ծովին: Նա մօտենում է ասած եղէգնին և առանց մի տեղը թրջելու մի թիզ երկարութեամբ եղէգն է կտրում նրանից: Նա խնամքով եղէգ-

նի կտորը գնում է ծոցում և վերադառնում է տուն: Մի քանի օրից լետ, ինչպէս ասել էին իմաստունները, այն եղէգնի կտորը դառնում է մի աննման աղջիկ, ոսկէ և գեղեցիկ շորեր հագած: Հէնց որ թագաւորի տղան և նա իրար տեսնում են, բռնում են իրար ձեռից ու համբուրվում:

— Վերջապէս գտնուեցաւ այն երիտասարդը, որ ինձ կարողացաւ ձեռք բերել. քանի քանի տարի բիւրաւոր թագաւորի որդիներ կամեցել են ինձ ձեռք ձգել, բայց չէին կարողանում, որովհետեւ առանց թրջուելու եղէգնին չէին հասնում ու խեղդվում էին, — լեզու է առնում աղջիկը ժպտալով, և նայում է թագաւորի որդու երեսին, որ մնացել էր հիացած:

Թագաւորը լսելով այդ զարմանալի եղելութիւնը սաստիկ ուրախանում է: Խեղճը շատ էր ձերացել իր որդու ցանկացած հարսնացուին երկար սպասելով: Եօթն օր եօթն գիշեր հարսանիք արին: Ողջ աշխարհը հաւաքուել էր տեսութիւն եղէգնից ծնուած աղջկան: Ամենքն էլ զարմացել էին նրա գերբնական գեղեցկութեան և ոսկեպատ հանդերձի վրայ: Թագաւորը հրամայել էր իր ժողովրդի ամեն մէկ մարդին արժանապէս պատուեն: Մի խօսքով այդ հարսանիքին լիութիւն էր նրա տէրութեան մէջ. ամեն մէկը թագաւորի հետ հրճվում և ուրախանում էր:

Բ.

Հարսանիքից լետոյ անցել էր մի տարի. ծեր թագաւորը վախճանուել էր և նրանից լետոյ թագաւորում էր որդին: Նոր թագաւորը և թագուհին քաղցր կեանք էին անցկացնում: Նրանք սովորաբար զբօսնում էին ծովի ափին և դիտում էին ծովի մակերևոյթը, որի վրայ

նաւակների մէջ խռնվում էին բիւրաւոր մարդիկ:

Մի անգամ էլ երբ երիտասարդ թագաւորը ուրիշ տեղ էր գնացել, թագուհին միայնակ դուրս եկաւ ծովի ափը և այնտեղ շրջագայում էր: Քիչ զբօսնելուց յետոյ նա կանգնեց ջրի մօտ և իր հրաշագեղ գեղեցկութիւնը ջրի մէջ տեսնելով՝ ինքն իրան վրայ հիանում էր. հէնց այդ միջոցին թագուհուն մօտեցաւ մի արաբացուհի և սկսեց նրա հետ խօսակցել: Թագուհին այնքան բարի էր, որ սիրով պատասխանում էր նրա հարցմունքներին:

— Ո՛րքան գեղեցիկ էք դուք, թագուհի, ձեր նմանը ողջ աշխարհում չը կայ, ասաց արաբացուհին:

— Ինչո՞ւ համար ես այդ խօսքերը ասում, հարցրեց միամիտ թագուհին աչքը ծովի ջրից չը հեռացնելով:

— Այնպէս եմ ասում... Ես տեսնում եմ, որ դուք էլ էք զմայլուած ձեր գեղեցիկ պատկերի վրայ... բայց եթէ, թագուհի, ձեր ոսկեշող շորերն ես էլ հագնեմ՝ ձեզ պէս կը գեղեցկանամ:

Թագուհին ծիծաղեց:

— Ինչո՞ւ էք ծիծաղում, աղնիւ թագուհի, կուզէք փորձեցէք. տուէք ձեր շորերը հագնեմ, եթէ ձեզ նման գեղեցիկ չը լինիմ՝ ինձ ծովը ձգեցէք, նկատեց խորամանկ արաբացուհին:

Միամիտ թագուհին նրա խօսքը չը կտրեց. հունեց իր շորերը և տուեց: Արաբացուհին հագաւ և թագուհուն ասաց.

— Նազելի թագուհի, նայեցէք ջրին, տեսէք ձեզ պէս գեղեցիկ չը դարձայ:

Հէնց թագուհին ջրին նայեց, արաբացուհին արագութեամբ ծովը գլորեց ու խեղդեց, իսկ ինքը իբրեւ թագուհի սկսեց նազելաճեմ զբօսնել: Նա թագուհուն թիւնը խլեց և ուզում էր վայելել:

Այդ ժամանակ թագաւորը վերադարձել էր պալատը և թագուհուն այնտեղ չգտնելով, դուրս էր եկել ծովի ափը: Երբ նա տեսաւ թագուհու շորերով արաբացուհուն, մնաց զարմացած. բայց արաբացուհին շուտով ասաց.

— Ես այստեղ զբօսնելու ժամանակ յանկարծ սեւացայ, թագաւոր. ես ձեր կինն եմ, մի հեռանաք, մօտեցէք:

Թագաւորը չէր իմանում ինչ անի. նա վեր էր քաշուել, բայց ուշքի գալով սկսեց մտածել, որ այդ բանը կարելի է որ ուղիղ լինի: Նա իր կնոջն իր-աչքի լոյսի պէս սիրում էր, և արաբացուհու լսելով որ կինը ինքն է, մօտեցաւ նրան և սկսեց խօսակցել: Նա կասկածելու տեղիք չուներ: Արաբացուհուն տարաւ պալատը. բոլոր պալատականները մնացել էին զարմացած նրա այլակերպութեան վրայ, բայց տեսնելով որ նա շարժվում է իբրեւ թագուհի՝ նրանց կասկածը փարատուեց: Նրանք էլ հաւատացին և իբրեւ թագուհու՝ արաբացուհուն պատուասիրում էին: Թագաւորն առանձին եղած ժամանակ ընկղմում էր մտածմունքների մէջ և տխրում էր... Նա կարծես կասկածում էր իր կնոջ այլակերպութեան վրայ, բայց երբ գալիս էր թագուհու մօտ՝ նրա սիրտը չը կոտրելու համար նրա այլափոխուելու պատճառով՝ ուրախանում էր, ծիծաղում էր և վարվում էր առաջուայ նման, իսկ խորամանկ արաբացուհին ինքն իրան մէջ հրճվում էր, որ վերջապէս կարողացաւ այդպէս մեծ փառքի տիրանալ...

Գ.

Ծովն ընկած թագուհին դառնում է մի շատ սիրուն ձուկն և իբրեւ ձկների թագուհի խաղում է նրա փրփրալից կոհակների հետ: Նրա խայտերը ոսկեգօծ են լինում և ինքն այնքան իմաստուն, որ միւս ձկները սկսում

են նրան սիրել և իրանց թագուհին անուանել:

Մի օր յանկարծ նա ձկնորսի ուռկանն է ընկնում և ձկնորսը հիացած նրա գեղեցկութեան վրայ՝ ափսոսում է սպանել:

— Թագաւորին ընծայ կը տանեմ, միայն թագաւորին է վայել այս ձուկը, ասում է ձկնորսը և միւս օրը նրան կենդանի թագաւորի պալատն է տանում: Թագաւորը զարմանում է այդ ձկանը տեսնելով. նա իր կեանքումը այդքան գեղեցիկ ձուկ չէր տեսել: Նա վերցնում է ձկանը ձեռքը և կարմիր խայտերից համբուրում: Հրամայում է ծառաներին ձկանը աւազանում կենդանի պահել, իսկ ձկնորսին առատ վարձատրել: Այնուհետեւ թագաւորի միակ զբաղմունքը դարձաւ այդ ձուկը. շարունակ նստում էր աւազանի մօտ և ձկան չքնաղ խաղալուն նայում: Ամենաազիզ կերակուրներով էր պահում նրան:

Արաբացուհին գլխի ընկաւ. նա իմաստուն էր: Նա հասկացաւ որ այն ձուկը թագուհու ոգին է պարունակում իր մէջ, ուստի և սուտ հիւանդացաւ ու զառանջում էր ամբողջ օրը: Թագաւորը շատ բժիշկների հրաւիրեց որ առողջացնեն նրան, բայց նա չ'առողջացաւ: Վերջապէս մի օր թագաւորը հարցրեց.

— Ի՞նչ կուզես որ քեզ համար ճարեմ:

Արաբացուհին այդ խօսքերից օգտուելով ասաց.

— Եթէ այն ձուկը մորթէք՝ նրա մսից ուտելով կ'առողջանամ...

Թագաւորը շատ էր սիրում իր կնոջը և նրա խօսքը չը կոտրեց: Երբ ձկանը մորթում էին, նա արաբացուհուց ծածուկ իր սենեակում լալիս էր: Թագուհին հրամայել էր, որ ձկանը մորթելիս մի կաթիլ արիւն գետնին չը թափեն և երբ նրան եփեն, նրա մարմնից մի կտոր անգամ դէն չը ձգեն, այլ բոլորը հաւաքեն և

այրեն: Նրա հրամանը կատարուեցաւ և նա ձկան մսից ուտելով առողջացաւ:

Թագաւորը մեղամաղձոտ էր դարձել և այնուհետեւ նա կարծում էր թէ իրանից մի բան պակասել է և իրան ուրախացնող ոչինչ չը կայ:

Մի երկու շաբաթից յետոյ պալատի առաջ մի սիրուն չինարի դուրս եկաւ: Թագաւորը տեսնելով այդ սիրուն չինարիին հրամայեց լաւ խնամք տանել: Շուրջը պատել տուեց պարսպով և շուտ-շուտ ջրել էր տալիս: Չինարիին մեծանում էր. քանի մեծանում էր, այնքան գեղեցկանում էր. մի տարում այնքան բարձրացաւ, որ կատարը կարծես երկնքից կպած լինէր:

Չինարիի համբաւը տարածուել էր հեռու և շատ տեղերից գալիս էին նրան տեսնելու: Չինարին բուսել էր ձկան մի փշից, որ ծառաներն անզգուշութեամբ վայր էին ձգել: Թագուհին հասկացաւ ամենը. նա կրկին սուտ հիւանդացաւ յայտնելով թէ ատամները սաստիկ ցաւում են: Թագաւորը հարցրեց պատճառը և թէ ինչ ճարի, որ ատամների ցաւը վերջանայ: Թագուհին յայտնեց, որ եթէ չինարին կտրեն, նրա արմատից ծամելով կ'առողջանայ: Թագաւորը այդ էլ հրամայեց կատարել, թէև արտասուքը ծլծլում էր նրա աչքերից չինարին կտրելու ժամանակ: Թագուհին այս անգամ ևս պատուիրել էր, որ չինարին այնպէս կտրեն, որ մի տաշեղի կտոր անգամ գետնին չը մնայ, բոլորը հաւաքեն և այրեն: Նրա հրամանը թէև կատարուեցաւ, բայց մի տաշեղի կտոր անսպասելի կերպով թռաւ ընկաւ երթիկով մի պառաւի տուն:

Թագուհին չինարիի արմատից ծամելով առողջացաւ և այնուհետեւ ինքն իրան մէջ ուրախանում էր, որ վերջապէս ամեն կասկածներից ազատուեցաւ:

Դ.

Այն տաշեղի կտորը, որ ընկել էր պառաւի տունը՝ աղջիկ դարձաւ, և երբ պառաւը ուրիշ տեղ էր գնում կամ ջուրը, նա տունը սրբում էր, ամեն բան կարգաւորում, մաքրում և կրկին տաշեղ դառնում ընկնում տան անկիւնը: Պառաւը երբ գալիս էր այս ամենը տեսնում, մնում էր քարացած: Նա դէս էր ընկնում, դէն էր ընկնում, հարեանների հարց ու փորձ անում, բայց ոչինչ չէր կարողանում իմանալ, և հարեաններն էլ ասում էին, որ այդ իրանց բանը չի: Պառաւը այդ հրաշքը մոռացութեան տուեց, բայց երկրորդ անգամ էլ կրկնուեց. այդ անգամին կերակուր էլ էր եփում կրակի վրայ: Պառաւի զարմանքին չափ ու սահման չը կար:

—Թագնուեմ տան անկիւնում, մի տեսնեմ ո՞վ է այն բարի ոգին, որ իմ տունն այսպէս կարգաւորում է, ասաց պառաւը ինքն իրեն և թագնուեց:

Նա յանկարծ տեսաւ որ տաշեղը աղջիկ դարձաւ, ինչպէս տունը կարգաւորում էր՝ այնպէս արեց և հէնց ուզում էր անկիւնը գնալ՝ պառաւը կռնիցը բռնեց: Աղջիկը չ'ընդդիմացաւ և կանգնեց: Պառաւը շատ հարց ու փորձ արեց, նա ոչինչ չը պատասխանեց: Երբ վերջապէս ապաց դու իմ աղջիկը դարձիր՝ մենակ եմ, աղջիկը համաձայնուեց:

Այնուհետեւ աղջիկը պառաւի տանից չը հեռացաւ, և նրա տնային գործերը կատարում էր: Պառաւը շատ սիրեց նրան և իրան գլխից նրան լաւ էր ուզում:

Այդ ժամանակներում թագաւորի ձիաները լղարել էին. թագաւորի հրամանով ձիաները տներում տալիս էին որ պահեն, կերակրեն, որ տեսնէ նրանց մօտ էլ այդպէս լղարում, մաշվում են: Մի ձի էլ պառաւին

էին տուել պահելու: Այս ձիի վրայ սկսեց մեծ խնամք տանել աղջիկը. լաւ թիմարում էր իրան ձեռով, կերակրում էր, իսկ ինքը տանից չէր դուրս գալիս: Զին այնպէս գեղեցկացաւ և գերացաւ, որ տեսնողի խելքը կը գնար: Խաղում էր, նագելի գլուխը քաշ էր գցում ու ցատկում, խրխնջում ու ոտներով գետինը դովում:

Թագաւորը հրամայեց բաժանած ձիաները հաւաքել. ոչ մէկի ձին այնպէս լաւ չէր պահած, ինչպէս պառաւելն: Թագաւորն իր ձիու վերայ խնամք տանողի անունը կամեցաւ իմանալ և պառաւելն իր մօտ կանչեց: Պառաւը յայտնեց որ ձին պահողը իր աղջիկն է: Թագաւորը խիստ զարմացաւ լսելով այդ բանը և ցանկացաւ անսնել նրա աղջկանը:

Պառաւը յայտնեց աղջկանը թագաւորի ցանկութիւնը. աղջիկը համաձայնուեց՝ եթէ միայն թագաւորը խնջուք կը սարքէ և իր կնոջն ու թագաւորական պաշտօնեաներին հետը կը բերէ, ինքն էլ կը յայտնուի: Թագաւորը չը զարմացաւ. նա համեստ մարդ էր: «Այստեղ բան կայ», ասում էր նա: Խնջուքը պատրաստուեցաւ և կարգ կարգ եկան բազմեցին թագաւորն ու թագուհին և շատ պալատականներ: Ճաշկերույթը շարունակվում էր, բայց դեռ աղջիկը չէր երևում: Այդ ժամանակ պառաւը յայտնեց, որ աղջիկը իր աղջիկը չի և մանրամասն պատմեց նրա գլխի անցքը: Բոլորն էլ զարմացան և անհամբեր սպասում էին նրա յայտնուելուն: Թագուհին «մատը կծեց» և պատճառ բերելով իր գլխացաւութիւնը սեղտնից հեռացաւ: Վերջապէս յայտնուեցաւ աղջիկը. ամենքն էլ ոտի կանգնեցին և մնացին սառած. նրանց առաջ իրանց նախկին թագուհին էր կանգնած հասարակ շորերով, բայց նրա գեղեցկութեան «շղանգից» պատերը պսպղում էին: Թագուհին այդ ժա-

մանակ պատմեց բոլոր մանրամասնութիւնը: Ամենքն էլ լաց եղան և ուրախութիւնից շփոթուել էին... Թագաւորը համբուրեց թագուհու ձեռը, իսկ թագուհին էլ ոչինչ չէր կարողանում խօսել, միայն մարգարտի նման արտասուքը գլոր-գլոր էին գալիս նրա այտերով: Թագուհուն և պառաւին տարան պալատը: Շուտով այդ համբաւը տարածուեցաւ ժողովրդի մէջ. վրէժխնդրութիւնից ամենն էլ ուզում էին պատառ-պատառ անել խաբեբային:

Միւս օրը մի կալ մեխերով գամեցին և արաբացուհու մաղերը ձիի ագից կապելով՝ բաց թողին. նրա մարմինը կտոր-կտոր, միս-մսահան եղաւ:

Խաբեբան իր նենգ հոգին աւանդեց,
Անմեղը կորած փառքը ձեռք բերեց...

1886

ԲԱՐԵՍԻՐՏ ՄԱՆՈՒԿ

Նտիրական մնացիր,
Խեղճ թռչնիկի սիրուն բոյն,
Քո տէրերըն էլ չը կան,
Չարը բռնեց խեղճերուն:

Անգութ բազէն վերևից
Իր սրատես աչքերով՝
Դիտեց նրանց և իսկոյն
Խեղճեց իր սուր ճանկերով:

Տարաւ Հետը շատ Հեռու
Անյագ փորը կշտացրեց,
Իսկ քեզ, խեղճ բոյն, Հինգ ձուով
Անտիրական նա թողեց...

Այժմ ես շտապով
Տանեմ մի տեղ ապահով,
Որ անգութը չը տեսնի,
Իր սև ցանցը չը լարի:

Իսկ դու ճնճղուկ, այ սիրուն,
Ե՛կ, տաքացրու այս որբ բոյն,
Որ ձուերից ճուտեր դուրս գան,
Քաղցր ձայնով ճվճվան:

Ես միշտ դաշտից մթերներ
Եւ անտառից պտուղներ՝
Ամենայն օր կը բերեմ,
Որբիկներիս կը պահեմ:

Երբ որ նրանք մեծանան,
Օղում թռչել իմանան,
Նրանց դաշտում բաց կը թողամ,
Ազատութիւն նրանց կը տամ...

Սակայն նրանք ողջ տարին՝
Խմբով կանգնած մեր ծառին
Անուշիկ ձայնով միշտ կ'երգեն,
Բարերարի՛ն կը գովեն...

1883

ԸՆԿՈՒԶԵՆԻ

Ա.

արնանային արևը նոր էր զարդարել նորատունկ բոյսերն ու ծառերը, երբ մի ընկուզ զգալով այդ մեղրալից եղանակի գալուստը և յստակ օդի թարմութիւնը՝ սկսեց ցողուն արձակել անբերրի հողի տակից: Փոքրիկ ընկուզենուն թէև հողմը ձգել էր չոր քարափի ճեղքուածը, ուր կիտուած էր շատ սակաւ հող, բայց նա ուրախ էր, որ անողորմ օրդնիկը չը կարողացաւ իր միջուկը՝ հողին զողանալ և ոչնչացնել աշխարհի երեսից:

Այս յաջողութիւնից ընկուզենին միանգամայն ոգևորուած՝ դալար և մազանման արմատները զգուշութեամբ խրելով հողի մէջ, սկսեց մայիսուայ կենդանաշունչ օդը հանգարտ ծծել: Չը նայելով հողի անբերրիութեանը՝ ընկուզենին արդէն մի ամօից յետոյ կարծրացած բուն և կանաչագեղ տերևներ ունէր:

Զափահաս Կամսարը, որ իր փոքր քոյր Մարիամի հետ մի պարտեզ էր մշակել և զանազան ընդեղէններ սերմել՝ մի օր տեսաւ ընկուզենու դալար կառարը, որ հովասուն հողմից ծածանվում էր:

—Օ՛հ, Օ՛հ, բացազանչեց նա և բարձրացաւ ժայռի վրայ. քոյրիկ, մի տէս է այս սիրուն ընկուզենուն:

—Ո՛ւր է, ո՛ւր, չեմ տեսնում:

—Բարձրացիր քարի վրայ, կը տեսնես:

Եւ յիշաւ Մարիամը քարի վրայ բարձրանալով, տեսաւ փոքրիկ ընկուզենուն և եղբօր նման բացազանչեց. «Ինչ սիրուն է»...

—Բայց քնչպէս է աճել այդ չոր քարափի կրճքին,

մթթէ այդտեղ ևս գտնվում է ջուր, հարցրեց Մարիամը:

—Այդքանը չը գիտեմ. բայց սրան պէտք է տանենք մեր պարտեզը, ապա թէ ոչ այս քարափի վրայ անշուշտ կը չորանայ ամառուայ սաստիկ տապին:

—Ի հարկէ, ի հարկէ, ոչ պակաս ուրախութեամբ համաձայնուեց թխաչեայ Մարիամը:

Մանուկները միանգամայն գրաւուած ընկուզենու զեղեցիկ տեսքից՝ սկսեցին անմիջապէս փորել նրա տակը: Բայց որչափ մեծ եղաւ նրանց զարմանքը, երբ տեսան որ ծառիկը բաւական ամուր խրուել էր խճախառն հողի մէջ. երևի ընկուզենին չէր ուզում բաժանուել իր մայրենի հողից: Նրանք չէին սպասում, որ այդ փոքրիկ ծառը երկար ժամանակ կ'ընդդիմանայ: Սակայն ինչ որ էլ լինէր, նրանք վճռել էին արմատախիլ — «տեղահան» անել ընկուզենուն և տանել իրանց պարտիզում տնկել...

—Կամսար, նայիր ծառիկի ամենափոքր արմատին. նա վերաւորուել է... Տէս, կարծես, լալիս է, ասաց խղճահարուելով Մարիամը երբ տեսաւ դեղնաւուն ջուրը, որ ծորում էր արմատի վերաւորուած տեղից:

—Այս րոպէիս կը փաթաթեմ փալասով:

Եւ Կամսարը խսկոյն մի բարակ շերտ պատուեց իր արխալուղից և զգուշութիւնով փաթաթեց վերաւոր արմատը, և ապա երկուսով ուրախ-ուրախ եկան իրանց պաշտեզը: Նրանք մի լաւ տեղ ընտրեցին ընկուզենու համար և բաւական խորը տնկեցին:

—Մարիամ, վազիր ջուր բեր ծառիկի համար:

Քոյրը վազեց ջուր բերելու:

Մի քանի րոպէից յետոյ վերադարձաւ նա և բերած ջուրը ածեց ընկուզենու տակը: Եւ յետոյ մի քիչ խօսալով ընկուզենուց ապագայում ստանալիք օգուտների վրայ՝ նրանք ուրախ, զուարթ և մեծ լոյ-

սերով գնացին ուրիշ տեսակ և նոր ծառեր գտնելու:

Մինչև այդ ժամանակ ընկուզենին ուշաթափուած էր. ջրից մի փոքր սթափուելով բացեց աչիկները և ապուշ-ապուշ նայեց իր շուրջը... Բոլորն օտար—ջուրը դառնահամ, օդը դառնաշունչ, հողն անախորժ, իր չորս կողմի բոյսերն ու տունկերը անծանօթ... Դէս նայեց, դէն նայեց՝ ոչ մի ծանօթ պատկեր... Ամենը, ամենը մթնացրին չուառական ընկուզենու զգայուն սիրտը. նա վշտագին շրշիւն արձակեց և սևամած ամպն անփախուստ դարձաւ նրա փոքրիկ աչերից... Քանի մի անգամ խորը հառաչեց և թուլացաւ—ուշաթափուեց, կանաչ թերթերը սկսեցին ճլորել...

Մանուկները վերադարձան իրանց հետ բերելով մի փոքրիկ սալորենի. նրան էլ տնկեցին ընկուզենու կշտին:

Այսպէս նրանք ամեն օր գտնում էին տեսակ-տեսակ ծառեր և բերում տնկում էին իրանց պարտիզում:

Բ.

Մի երկու օրից յետոյ Կամսարն ու Մարիամը գալիս են ական տալու իրանց պարտիզի ծառերին և ինչ են տեսնում—խեղճ ընկուզենին թառամել—ուշաթափուել էր... Իսկոյն վազում են ջուր բերում: Բայց... բայց վերջին թառամելն էր ինչ թառամել էր, էլ յետ չէր գալիս: Քոյր ու եղբայր արտասուեցին... Նրանք բարի սիրտ ունենալով, հասկացան որ շատ անգթօրէն վարուեցին ծառի հետ զրկելով նրան մայրենի քաղցր հողից և կրկին թառամած ընկուզենուն առանձին խնամքով տեղից հանեցին և տարան նախկին տեղում—քարափի ճեղքուածքում տնկեցին:

Այժմ մեծ հոգացողութիւնով սկսեցին սալորենուն աճեցնել, որպէս զի նա էլ ընկուզենու վախճանը չու-

նենայ: Թէև սա ևս երբեմն ընկուզենու վիճակին էր ենթարկվում, բայց յետոյ ընտելացաւ օտար երկրի հողին ու ջրին: Սակայն տարին հազիւ մի մատ բարձրանում էր, այն ինչ նրա վաղեմի ընկերներն իրան մայր կարող էին ընդունուիլ...

Վաթսուն տարուց յետոյ Կամսարը իր և քրոջ թոռների հետ անցնում էր մեղ ծանօթ քարափի մօտով:

—Նայեցէք այս ընկուզենուն. ինչպէս անվեհեր կերպով այս քարափի կրճքին աճել է, ասաց զմալած Կամսարը:

—Սիրելի զաւակներ, սա իմ ծանօթ ընկուզենին է, աւելացրեց ծերունին և պատմեց նրա գլխի անցքը: «Սրա ընկեր սալորենին», շարունակեց նա, «թէև դալար մնաց, բայց նման էր թուլակազմ մարդին, որ ամեն օր հիւանդանում է: Նա ահագին ծառ էր դարձել, բայց շատ քիչ էր պտղաբերում: Իւրաքանչիւր տարի հինգ-վեց ճիւղ չորանում էր նրանից, այդ պատճառով ես ստիպուած էի կտրատել նրանց: Վերջապէս երեսուն ու երկու տարուց յետոյ բոլորովին չորացաւ»:

—Այն խեղճի վտիտ և փտած բունը հէնց այժմ էլ գտնվում է մեր պարտիզում, վրաբերեց սպառա Մարիամը. ուրքան զանազանութիւն...

Եթէ դար ու կէս ապրէին Կամսարն ու Մարիամը կը տեսնէին թէ ուրքան զօրացաւ կրկին իր մայրենի հողում տնկուած ընկուզենին, որ կարողացաւ ուժգնութիւնով ճեղքել ամուր քարաժայռը և ներս անցկացնել իր զօրեղ արմատները նրա մէջ... Դրանից դուրս ցայտեց ժայռից մի յորդառատ, վճիտ և սառնորակ աղբիւր, որ ոռոգում էր մի նսեմաստուեր անտառ: Իսկ հաստաբուն ընկուզենին, որ արծուի նման նստել էր քարափի գագաթին՝ իր մեծ-մեծ ընկուզների քաղցր համով զարմացնում էր աշխարհքին...

ԵՂՆԻԿ

Էնփորձ եղնիկը առուակի միջին
Տեսնելով իրայ գեղեցիկ պատկեր,
Ինքն իրան փքուեց, խիստ հպարտացաւ,
Որ ունի այնպէս շքեղ եղջիւրներ:
«Ո՞վ սիրտ կանի, հպարտօրէն ասաց,
«Գեղեցկութեամբ ինձի հետ մրցել,
«Երբ ես ունիմ այնպէս եղջիւրներ,
«Որոնք պարծանք են արքայավայել»...

Բայց երբ նա նորից առուակին նայեց,
Տեսաւ ոտները նիհար ու բարակ.
«Փնւհ, անճոռնի տեսք», բացադանչեց նա,
«Կատարեալ չոփեր են տձև, այլանդակ»...

Հէնց այդ միջոցին արի որսկանը
Իր բարակներով նրան հետևեց,
Հպարտ եղնիկը սրընթաց ուռքով
Մեծ տարածութիւն աներկիւղ կտրեց.
Մտաւ անտառը, բայց նրա եղջիւրներ
Բռնուելով ծառի այս և այն ճիւղին՝
Շղթայեցին նրան անտառի միջին...

Հասաւ որսորդը հրացանը պարպեց,
Եղնիկը ցաւով գլուխը ծռեց.
Միայն այդ միջոցին—գնդակը սրտուժ—
Զգաց խղճալին իրայ գեղեցիկ
Եղջիւրների ունայն պերճութիւն՝
Եւ գէշ ոտների անգին քաջութիւն...

Գ Ա Յ Լ Ե Ր

՝ԱԽԱՆԴՈՒԹԻՒՆ

Ա.

Ոքրիկ Արամը իր կեանքումը գայլ չէր տեսել։ Մի օր, երբ իր հօր հետ կանգնած կտրի վրայ նայում էր փողոցին, նրանց առաջով անցան մի խումբ գիւղացիներ, որոնք քարշ տալով տանում էին մի գայլի, որին որոգայթով էին բռնել։

— Հայրիկ, ինչո՞ւ են այն շանը այնպէս քարշ տալիս, մեղք չի։

— Նա շուն չի, որդի։

— Հասկա ինչ է, հետաքրքրուած հարցրեց Արամը։

— Նա գայլ է, գայլ, պատառող գայլ...

— Բոլորովին շան նման է, միայն ազին մի փոքր երկար է և քարշ ընկած։ Բայց եթէ շան վրայ էլ այդքան մարդիկ հաւաքուեն ու յարձակուեն, նա էլ ազին քարշ կը ձգի։ Չէ, չէ, սուտ ես ասում, հայր, ես չեմ հաւատում... Նա գայլ չի։

— Այո՛, ճիշտ է. գայլը շան նման է, ասաց հայրը. նրանց մարմնի մէջ համարեա զանազանութիւն չը կայ... Միայն գայլերը անտառներում ու սարերում են բնակում—«վայրենի» են, այն ինչ շները մարգարնակ տեղերում են կենում և «ընտանի» են...

— Եթէ այդպէս է, ինչո՞ւ չենք գայլերին էլ ընտանեցնում, մեզ մօտ պահում, որ տունը պահպանեն գողերից և աւաղակներից։

— Ա՛յ ասեմ. պատճառն այն է, որ այդ գայլերը՝ «վայրենի շները» անիծուած են մեր նախահայրերից, նրանք

նզովուած են իրանց շատ առաջ կատարած չար գործի համար:

— Ի՞նչ գործի համար, ես չը գիտեմ:

— Այս րոպէիս կը պատմեմ, լաւ ականջ դիր:

Բ.

«Մեզանից շատ առաջ, սկսեց հայրը, հին ժամանակներում բոլոր մարդիկ երջանիկ էին: Նրանք ինչպէս անարատ մանուկներ՝ բոլորովին մերկ վազվզում էին կոնաչագեղ դաշտերում և գլորուելով հոտավառ ծաղիկների մէջ՝ քաղցր ձայնով երգում էին երկնային հրեշտակների նման... Անհոգ ու ուրախ սրտով վաշելում էին լիապէս կեանքի սքանչելիքն ու բարիքը... Առանց վախի, առանց կասկածի մտնում էին խոր-խոր անտառները, հասուն պտուղներով լի պարտէզները և ամեն միւր իր սրտի ուզած անուշահամ և համեղ պտուղն էր վաշելում... Նրանք քաղցրաբար համեցէք էին անում, կամ մէկմէկու բերանն էին դնում հիւթալի պտուղները... Երեկոները խմբերով սառնորակ ջրերի մէջ լողանում ու զովանում... Հազարաւոր տեղերից, բիւրաւոր ծմակներից վճիտ աղբիւրներ ու առուներ էին ճանապարհ ընկել, կլկլում ու խոխոջում... Վառ արևը իր հրաշագեղ ճաճանչներն էր սփռում բիւր սքանչելիքով լի դաշտերի և անտառների վրայ: Առաւօտները նստում էր արծաթափայլ ցօղը, որին յաջորդում էր զովագին և աղու գեփիւռը օրօրելով անհուն բարիքով բեռնաւորուած տուններն ու ծառերը... Սակայն երփնեւրանգ թռչունները, խայտաբղէտ միջատները իրանց զրաւիչ երգերով և տղզոցներով թնդեցնում էին մաքուր ու կենդանանար օդը... Իսկ ամեհի գազաններն ու կենդանիները սիրով փայփայում, պաչում ու համբուրում

էին մէկ մէկու... Նրանք դունչ դնչի, բերան բերնի դրած՝ լիցում լսզտում էին փոխադարձաբար... Ահեղ առիւծը կովի քնքոյշ հորթին սեղմած իր կրծքին, ծիծ էր տալիս որպէս իր հարազատ զաւակին. արջը գառանը գրկախառնած՝ իրան թաթերով նրա փափուկ մազերն էր շոյում, իսկ կատուն հացի փշրանք բերնին՝ կերակուր էր տանում քնքոյշ մկնիկին...

Մի խօսքով սէրն ու խաղաղութիւնը իրանց ազատ ու լայն թևերով շրջապատել էին բոլորին... Ամեն կողմից միութիւն ու փայլալանք, ամեն ծայրից ընկեր-սիրութիւն ու գգուանք...

Հրճվում էին մարդիկ ու խնդում,
Զուարթ գէմքերով դէս ու դէն վազում,
Ոչ մի կենդանի և ոչ արարած
Ամենևին վախ, ահ չէին զգում...
Բարձր, վիթխարի ծառի կատարին
Սոխակն իր քաղցր երգն էր դալալում,
Փչում էր զով ու կենսատու քամին
Ծաղկանց թերթիկը թեթև օրօրում...
Անտառը հով էր, շքեղ, զովագին,
Բանդերանգ ծաղկունք անոյշ հոտ բուրում,
Վազում էր դաշտում կարկաչին առուն՝
Թուլացած տուններին կեանք ներշնչում...

Գ.

Մինչդեռ ամենն էլ այդպէս հաճելի դրութեան մէջ լողում էին միամտաբար, մինչդեռ գեղեցիկ բնութիւնը սքանչելիքի մէջ ծփում էր, մինչդեռ խաղաղութեամբ ծաւալվում էր օրուայ շրջանը, երկու շուն — մինը արու, միւսը էգ — չար խորհուրդ լղացած իրանց

մտքերում, սուս ու փուս հեռացան, բաժանուեցին այն անմեղներին:

Մի քանի ըուպէից յետոյ նրանք կատաղած յարձակուեցին մի անմեղ գառան վրայ, պատառեցին և ագահաբար լափեցին... Նրանք չ'սպասեցին մեր նախահօրը, որ իր ժամանակին պէտք է գար ու բաժին տար, կերակրէր նրանց: Այդ անհամբերները անողորմաբար պատառելով գառանը ներկեցին կանաչ դաշտը արիւնով. այն դաշտը, որի վրայ մի կաթիլ, անգամ մի շիթ արիւն չէր թափուել, այն տարածութիւնը, որի վրայ մի անմեղ ոգի չէր հառաչել...

Նախահայրը երբ եկաւ տեսաւ գառան արիւնը՝ մնաց շուարած, աչքերը լցուեցին արտասուքով, սիրտը մղկտաց. նա առաջին անգամն էր հանգիստտես լինում այնպիսի անխիղճ արարքի...

Միւս օրը խուկեց, դուրս արեց իր մօտից—երջանիկ աշխարհից այդ շներին: Նրանց անուանեց «գայլեր», որ կը նշանակէ «ագահներ»... Նա նդովեց և անիծեց նրանց. պատուիրեց իր շներին, որ միշտ թշնամի մնան նրանց հետ, միշտ հալածեն այդ ապերախտ ագահներին...

Այդ ժամանակից սկսած, սիրելի որդեակ, անկըշտումները օր-օրի վրայ շատանալով ստեղծեցին մի մեծ խումբ անհոգների, որոնք գիշատելով են պարապում մինչև այժմ և խլում ու յափշտակում են ուրիշներից բարեխղճութեամբ հայթհայթած վաստակը...

Եւ այդպիսիներն իրանց այդ ատելի բնաւորութիւնով շարժում են ամենի զգուանքը...

1883

ԱՂԲԻԻՐ

առն կերպով իրար մօտ ձգուած էին սարեր: Այս սարերը բոլորովին մերկ էին և ոչ մի ծառ չէր բուսած նրանց վրայ: Սրանց մէջ կար մի սար, որը խիստ երկար էր և ներքևի մասը ծածկուած քարափով: Այդ քարափից ջուր էր ճլճլում, որից նրա առաջ մի փոքր լճակ էր կազմուել. նա խիստ սառն էր և իւրաքանչիւր անցուորակին նրանից կուշտ ջուր էր խմում: Մի անցորդ, որ շատ անգամ էր անցել այդ կողմով, երկար զմայլուած նայելուց՝ վճռեց այդ աղբիւրը մաքրել, յուսալով որ շատ սառն ջուր կը բղխէ քարափից: Նա սկսեց իր ձեռքերով աղբիւրը առարկաներից մաքրել և կանոնաւոր ընթացք տալ: Քանի նա ձեռքերով փորփորում էր, զսնազան կողմերից ջրեր էին ցայտում: Նրա ուրախութեանը, չափ չկար: Անցուորակներ իրօք համոզուելով որ փառաւոր աղբիւր կը բղխէ այդ տեղից, միւս անգամին բերեց իր հետ գործիքներ և սկսեց քարափը ձեղքել: Ուրիշ անցուորականներ տեսնելով նրան՝ ծիծաղեցին նրա վրայ:

—Եղբայր, ի զուր ես տանջվում. աղտեղից աղբիւր չի գոյանալ:

—Այդ շուտով կը տեսնէք, պատասխանեց քրտնաջան աշխատաւորը և սկսեց չարչարուել: Նա չէր սխալվում: Զուրը հետզհետէ յորդանում էր, և առուակ կազմուելով սկսեց կարկաջել, առաջ վազել: Միւս անգամին տեսան անցուորականները և ասացին. «Բարեկամ, կարծիքիդ մէջ չէիր սխալվում»... Նրանք էլ նրա հետ միացան և սկսեցին աշխատել: Միացած ոյժը հրաշք-

ներ գործեց: Քարափը բաւականին ճեղքեցին և աղբիւրի
ակը բացուեցաւ: Ջուրը յորդութեամբ սկսեց ցայտել:
Անցուորականները ջրի առատութեան վրայ զարմացել
էին: Այգքանը բաւական համարելով՝ աղբիւրի շուրջը
քարեր շարեցին և գեղեցիկ տեսք տուին: Ջուրը խիստ
համեղ էր. ճանապարհորդները օրհնելով նրա սկզբնա-
պատճառ եղողին՝ զովացնում էին իրանց սիրտը նրա
սառնորակ ջրից: Քանի գնաց, աղբիւրը զուարթացաւ
և իր հպարտ քչքչոցը տարածեց հեռու: Այնուհետեւ
սկսեցին մօտակայ անտառից կենդանիներ, թռչուններ
գէպի աղբիւրը վազել սառն ջուր խմելու: Սրանք ի-
րանց հետ բերին զանազան սերմերի, ծառերի պտուղ-
ների հատիկներ, որոնք ընկնելով աղբիւրի ավերքին,
սկսեցին աճել, բազմանալ...

Անցաւ մի քսան տարի. աղբիւրի շուրջը պատուած
էր մի փոքրիկ անտառով, իսկ աղբիւրը միշտ նրա ստուե-
րի տակ մնալով՝ սկսել էր աւելի զուարթանալ և վա-
րարել: Քիչ-քիչ անտառը մեծացաւ և խտացաւ. միշտ
այդպէս կոյժ մնալով, զանազան կենդանիներ, թռչ-
ուններ սկսեցին բունաւորուիլ այդտեղ: Սարը համա-
րեա ծածկուեցաւ անտառով. այնուհետեւ անձրևները
սովորական էին և դրանց ջրերը թագնուելով խոնաւ
հողում՝ աւելի նիւթ էին տալիս աղբիւրին և վարա-
րացնում նրան:

Սակաւ առ սակաւ սկսեցին սարի այս և այն փե-
շերքից վազել նոր նոր աղբիւրակներ, որոնք մեծանա-
լով, առուակներ կազմելով, անոյշ խոխոջ հանելով
գնում խառնվում էին մեծ աղբիւրի ջրերի հետ: Այգ-
պիսով աղբիւրի ջուրը մեծացաւ և մի գետակ կազմուեց,
որ կարող էր երկու ջրաղաց պտտացնել: Գետակը սկսեց
հոսել դաշտերի միջով, — այդտեղ ևս մի քանի տա-

րուայ ընթացքում դուրս եկան ծառեր և անտառ կազ-
մուեց...

Գետակը տարէ-ցտարի մեծացաւ և վարարեց: Ան-
տառն էլ քանի գնաց, այնքան խտացաւ և լցուեցաւ
զանազան կենդանիներով և թռչուններով: Մարդ կը
հիանար, եթէ անցնէր անտառի միջով. աղբիւրի վտառ
կարկաջը, երգեցիկ թռչունների դայլայլիկը, պէս պէս
կենդանիների աղաղակը զմայլելի էին:

Վերջապէս մարդը նկատեց այդ անմահական աղ-
բիւրն ու անտառը. նկատեց և իր կինն ու զաւակները
հաւաքելով, այգեստան կազմեց, տուն շինեց, արտի
տեղ ընտրեց: Ջուրը առատ, հոգն առատ, մարդիկ հա-
ւաքուեցին և իրանց համար շինութեան տեղեր ընտ-
րեցին: Աղբիւրի և անտառի վայելքները մարդկանց
ուշքն ու միտքը խլեցին: Մէկմէկու ետեւից տներ աւե-
լացան գետակի ավին. մարդիկ հիացած էլ չէին ուզում
ոտ դուրս դնել այդ տեղից: Անցան մի քանի տասնեակ
տարիներ և ահա մի փոքրիկ գիւղ երևաց գետակի ավին:

Բայց տեսնենք մարդիկ ինչպէս են վայելում աղ-
բիւրի ջրերի արդիւնքը: Տեսնենք խնայողութեամբ կը
վարուէն, թէ շարունակ դալար ծառերը կտրատելով
կսկսեն անտառը չորացնել, որին և կը հետևի աղբիւ-
րի ցամաքումը: Մարդիկ ագահ են և բնութեան վա-
յելքները խնայողութեամբ չեն գործ ածում իրանց օգ-
տին: Նրանք սեփական օգտի համար երկիրներ են փչաց-
նում և ինչ զարմանալի բան կը լինի, եթէ այդ նոր
անտառը փչացնեն, որ և կսկսի աղբիւրի ջուրը նուա-
զիլ, — այնուհետեւ մէկմէկու ետեւից կը չորանան ծառե-
րը, և այդ բերրի անտառը կրկին կը վերափոխուի նախ-
կին չոր և լերկ սարի...

ՓՈՔՐԻԿ ՄՐՆԳԱՅԱՐԸ

Ա.

ը գիտեմ որ թուին ապրում էր մի փոքրիկ հովիւ:
Հինգ տարեկան հասակից գառներ էր արածաց-
նում: Նա շատ էր սիրում իր փոքրաթիւ հօտին և միշտ
սիգաւէտ լեռներն էր քշում արածացնելու:

Այդ փոքրիկ հովուի անունը Կամսար էր, բայց
կրճատելով Կամսօ էին ասում:

Նկատուած է, որ լեռնաբնակները բանաստեղծա-
կան ոգի ունին, և այդ վսեմ ոգին կար մեր Կամսարի
մէջ: Ծաղկասլակ լեռները, առուների մեղմ կարկաջը,
շքեղատես մարգագետինները զարթեցրել էին նրա մէջ
սէր դէպի բնութիւն, սէր դէպի գեղեցիկն ու վսեմը:
Եւ այդ սրբազան սէրը նա արտայայտում էր սրտառու
երգերով, որոնց իւր շինած սրնգի վրայ բեկբեկուն ու
անոյշ եղանակով նուագում էր:

Շատ անգամ քլքլան աղբիւրի ափին թինկն տուած՝
մտախոհ կերպով աչքը չռում էր նրա պստիկ, ծով-
ծով ալիքներին և քաղցր երազներով ոգևորվում: Աղ-
բիւրի խորհրդաւոր և ներդաշնակ մրմունջը յուզում էր
նրա միտքը... Նրա ախորժեւի տխրութիւնով պատած
դէմքը թեթեւ ժպտում էր այդ միջոցին և ապա վերց-
նելով իր սրինգը՝ հնչում էր նրան և հետն էլ քաղ-
ցրը ձայնով երգում: Անտառի թեւաւոր երգիչները նա-
խանձվում էին Կամսարի վրայ և իրանց երգերով մըր-
ցում էին նրա հետ. բայց սրանք էլ շուտով զգացին
իրանց ստորութիւնը և սրնգահարի երգելու ժամանակ
լռում էին և նրանից դաս առնում:

1881

Նա գառներին կանաչ լեռներն էր քշում և սրին-
գը հնչելով քաղցրաձայն երգում:

«Արածեցէք կանաչ խոտը,
Իմ նախշունիկ գառնուկներ,
Շատ քաղցր է, շատ համեղ է,
Ձէք կշտանալ, հոգեակներ:
Կանաչազարդ դաշտեր, ձորեր
Ձեզ համար են պճնուել,
Մատաղ տունկը ձեզ համար է
Գլխիկը հողից դուրս հանել:
Տեսէք ինչպէս սիրուն ցօղը
Ձինջ իջել է լեռներին,
Նա փայլում, պղպղում է
Իբրեւ հատիկ գոհարին:
Բնութիւնը ձեզ համար է
Այդպէս ցուրտ ջուր պատրաստել,
Կանաչ խոտը նրանով է
Քաղցրացրել, համեմել:

5
Արածեցէք, իմ «ամլիկներ»,
Մի լիշէք ձեր մայրերին,
Նրանք կաթ են պատրաստում
Հեռու՝ սարի միւս կողմին:
Կը գայ ժամը ուրախ-ուրախ
Ձեր մայրերի մօտ կը վազէք,
Եւ նրանց լիք պտուկներից
Հալալ կաթը կը ծծէք:
Չար գայլերից երկիւղ չը կայ,
Նրանց հեռու կը փախցնեմ,
Քաջ գամփուխ ես «քիս» կը տամ:
Պատառողին կը վախցնեմ:

Արածեցէք, լաց մի լինէք,
Իմ նախշունիկ գառնուկներ,
Ուրիշ աշխարհ ալսպէս խոտ չէ,
Շատ կան խանձուած, չոր լեռներ:

Այն աշխարհի գառնուկները
Երբեմն սոված են մնում,
Իսկ մայրերին, խեղճ մայրերին
Շատ անգթաբար են կ'իծում:
Կրճկրճում են չոր գետինը
Աղի մայում ու վայում,

Սիրտն ու բերանը խաշելով՝
Կմախք, ոսկոր են դառնում:
Գուք բախտաւոր էք, երջանիկ,
Արածեցէք, ամլիկներ.
Նրանց մասին շատ եմ երգել,
Շատ կը երգեմ, սիրուններ:
Քաղցր է հողը, մեղր է խոտը,
Արածեցէք, կշտացէք,
Ծաղկապսակ մեր սար ու դաշտ
Ուրիշ տեղեր գտնել չէք:

Գառները կարծես երգի միտքը հասկանում էին և արածելով սրնգի քաղցրալուր ձայնին ականջ էին դնում:

Բ.

Մի օր մեր փոքրիկ սրնգահարը վճռում է թողնել լեռները և դիմել քաղաք, երևի իր շնորհքը ցոյց տալու քաղաքացիներին:

Նա լուռ ու մունջ վերցնում է իր միակ հարլստութիւնը—սրինգը և ընկնում է ճանապարհ ուշադրութիւն չը դարձնելով մօր աղաչանքներին:

Կամոսարը քաղաք հասնելով սկսում է նուազել տների առաջ, հրապարակներում, բայց նրան շատ քիչ զնահատողներ եղան: Գլխաւորապէս փոքրիկ մանուկներն էին նրա ունկնդիրները, որոնք անմեղ ժպիտով ծափահարում էին փոքրիկ սրնգահարին, երբեմն էլ մի քանի բարեսիրտ մարդիկ կոպէկներ էին ձգում նրա առաջ իբրև վարձ նրա վարպետութեամբ ածելուն: Կամոսարը հազիւ կարողանում էր ապրել. շատ անգամ նա քաղցած էր մնում, այնքան սակաւ էր նրա եկամուտը... բայց նա համբերութեամբ դիմանում էր այդ աննախանձ զրույթեան: Սակայն մի ներքին զգացմունք

կրծում էր նրա սիրտը թողնել քաղաքը իր ապերախտ մարդիկներով: Նա լիշում էր իր լեռները, սիրուն գառները, անտառն ու կարկաջուն աղբիւրը: Նա գիշերները երազներով սլանում էր իր ծննդավայրը և արթնանալով աղի-աղի արտասվում էր... Քանի քանի անգամ նա ճնշեց այդ զգացմանը, բայց նա ըուպէ առ ըուպէ յայտնվում էր առաւել բուռն կերպով:

Կամսարը երկար չը գիմացաւ. մտաբերեց իր նախկին երջանկութիւնը և շատ լացեց... Նա զգաց իր սրխալը և աճապարելով գիւղը գիմեց այս խօսքերը առնելով. «Ո՛հ, էլի գնամ սիրելի գառնուկներիս մօտ, գնամ լեռները, թեաւոր երգիչները, աղբիւրը սիրեմ, գնամ կանաչախիտ տեղերում իմ երգերը հիւսեմ... Գնամ աղաչեմ մօրս նրա խօսքը չը լսելու համար»...

Շուտով Կամսարը գիւղը հասաւ և մօր գիրկն ընկնելով, բացազանչեց.

— Մայրիկ-ջան, ներիւր ինձ, ես մեղաւոր եմ...

Այս խօսքերին հետեւեց մի խուլ հեկեկոց. Կամսարը չը կարողացաւ շարունակել. նրա սիրտը լքցուեց և խեղդեց նրա ձայնը... Մօր սիրտը, կարծես, փուլ եկաւ այս անակնունելի փոփոխութիւնից, բայց տեսնելով որդուն ողջ և առողջ՝ հանգստացաւ:

— Հէնց այդպէս էլ կարծում էի, ներում եմ, որովհետեւ սխալուել ես, ստաց նա վերջապէս:

— Բայց գիտես, Կամսո՛-ջան, — շարունակեց մայրը քնքշութեամբ, — սրբան են տիրել գառներդ, նազելի երգիչներդ... Երբ մտնում էի անտառը, կարծես, բոլորն էլ սգում էին քեզ համար, ոչ մէկը նախկին զուարթութիւնը չունէր, բոլորն էլ լռել էին...

Կամսարը չը կարողացաւ համբերել. իսկոյն դուրս թռաւ մօր գրկից և այցելեց իր սիրելի վայրերին և ե-

րախտագէտ բարեկամներին: Բոլորն ոգի ստացան նրա գալուստն իմանալով, բոլորն էլ իրանց ծանօթ նուագածութիւնից թօթափեցին տխրութիւնը և զուարթացան: Լուռ անտառը թնդաց և բնութիւնը նախկին զուարթութիւնը ստացաւ...

Նա կրկին առաջուայ սիրուն սրնգահարն դարձաւ: Եւ մեր երգիչ-բանաստեղծ Կամսարը աւելի կատարելագործուելով առաւել երջանիկ էր, քան բազմաթիւ առուեստագէտներ իրանց փառքի լուսաճաճանչ ճառագայթների մէջ...

1885

ԱՐՇԱԿ ՄԵՀՐԱՅԵԱՆ—ՍՐԻՆԳ

ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

Երես

	Հրատարակչի կողմից	3	«	»
	Սիրելի ընթերցող	5	«	»
I.	Արշալույս (երգ)	7	«	»
II.	Հեղինէ և նարգիզ	8	«	»
III.	Աչեր (բանաստեղծութիւն)	19	«	»
IV.	Եղէգնից աղջիկ (հին զրոյց) .	21	«	»
V.	Բարեսիրտ մանուկ	30	«	»
VI.	Ընկուղենի	34	«	»
VII.	Եղնիկ (առակ)	38	«	»
VIII.	Գայլեր (աւանդութիւն)	41	«	»
IX.	Վարդենի (ոտանաւոր)	45	«	»
X.	Աղբիւր	47	«	»
XI.	Փոքրիկ սրնգահարը (փոխա- ղրած)	50	«	»

Ս. Գրքեր

Գրքեր

ժ. Գրքեր N 43

ՄՀ Հայագիտական գրադարան

MAL028219

ՄՀ Հայագիտական գրադարան

MAL028218

ՄՀ Հայագիտական գրադարան

MAL028217

ՄՀ Հայագիտական գրադարան

MAL028216

